

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА**

ЧАЙКОВСЬКИЙ Ярослав Іванович

УДК 336. 77

**БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ РИНКОВОГО РЕФОРМУВАННЯ
ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність: 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Тернопіль – 2003

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі банківської справи Тернопільської академії народного господарства Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Тиркало Роман Іванович,
Тернопільська академія народного господарства,
директор інституту банківського бізнесу,
професор кафедри банківської справи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Андрущенко Володимир Леонідович,
Академія державної податкової служби Державної
податкової адміністрації України,
професор кафедри податкової політики і
оподаткування;

кандидат економічних наук, доцент
Грудзевич Ярослав Васильович,
Львівський банківський інститут,
проректор з наукової роботи.

Провідна установа: **Київський національний економічний
університет,** кафедра банківської справи,
Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Захист дисертації відбудеться “ ____ ” _____ 2003 року о _____ год. на засіданні спеціалізованої Вченої ради К 58.082.03 у Тернопільській академії народного господарства за адресою: 46004, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, ауд. _____.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільської академії народного господарства за адресою: м. Тернопіль, вул. Львівська, 11.

Автореферат розіслано “ ____ ” _____ 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої Вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

М. П. Шаварина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У даний час в економіці України намітилися позитивні тенденції призупинення спаду та початку економічного зростання, темпи та стійкість котрого залежать від здатності банківської системи забезпечувати потреби суб'єктів господарювання необхідними грошовими ресурсами. Разом з тим, загальні тенденції сучасного розвитку кредитних операцій вітчизняних банків свідчать про суттєве послаблення ролі банківського кредиту в забезпеченні виробничого сектора додатковими грошовими коштами.

Надання кредитів є найпоширенішою банківською операцією, котра дає комерційним банкам основну частину доходу. Однак аналіз ситуації, що склалася у банківській сфері, свідчить, що більшість банків зазнає фінансового краху в зв'язку з надзвичайно ризиковою кредитною політикою.

У зв'язку з цим актуального значення набуває вирішення проблеми вдосконалення кредитної діяльності комерційних банків. Банки повинні організовувати кредитні операції таким чином, щоб вони давали максимально можливий прибуток, одночасно намагаючись знизити ризик, безпосередньо пов'язаний з механізмом надання і погашення банківських кредитів.

Значний внесок у розробку питань кредитування комерційними банками підприємств зробили сучасні економісти Заходу Кристофер Ф. Блюмфілд, В.Лексис, Д. Мак Нотон, Е. Рід, С. П. Роуз, Дж. Ф. Сінкі. Дослідженню теорії і практики організації кредитних відносин між комерційними банками та підприємствами за умов наближення до міжнародних стандартів банківського кредитування сприяють праці вітчизняних вчених-економістів В.Л.Андрущенко, О. В. Васюренка, Я. В. Грудзевича, І. С. Гуцала, О.В.Дзюблюка, О. Т. Євтуха, Б. С. Івасіва, Т. Т. Ковальчука, В. Д. Лагутіна, І.М.Лазепка, Б. Л. Луціва, М. І. Мируна, В. І. Міщенко, А. М. Мороза, Ю.А.Потійка, Л. О. Примостки, М. Ф. Пуховкіної, М. І. Савлука, В.Т.Сусіденка, Р. І. Тиркала, С. І. Юрія. Серед російських вчених слід назвати праці В.Н.Єдренової, Ю. І. Коробова, В. І. Колесникова, Л. П. Кролівецької, О.І.Лаврушина, А. І. Ольшаного, Г. С. Панової, В. М. Усоскіна, В. А. Челнокова та інших. Але в їхніх працях досліджуються або окремі аспекти функціонування кредитних відносин, або їх дія на певних етапах економічного розвитку, причому недостатньо уваги приділено особливостям і напрямкам їх розвитку в умовах формування ринкової економіки.

Кредитування підприємств в Україні потребує подальших наукових досліджень і розробок. Зокрема актуальною сьогодні є розробка теоретичних пропозицій і рекомендацій з удосконалення банківського кредитування підприємств, широке практичне використання котрих допоможе банківській системі України підвищити ефективність діяльності всіх кредитних інститутів у процесі кредитування підприємств.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідних робіт Тернопільської академії народного господарства з виконання держбюджетної теми “Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці” (державний реєстраційний № 0101U005698), що розроблялась кафедрою банківської справи. Роль автора у виконанні цієї теми полягала у здійсненні розробок, пов'язаних з удосконаленням організації системи банківського кредитування.

Мета та задачі дослідження. Метою даної дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних основ організації кредитування позичальників, з'ясування сучасного стану кредитної діяльності комерційних банків, удосконалення методики аналізу кредитоспроможності підприємств і форм забезпечення повернення банківських кредитів з урахуванням досвіду країн з ринковою економікою.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових й практичних задач:

- дослідити теоретичні основи організації кредитування підприємств за умов ринкового реформування економіки;
- визначити сутність кредитної політики комерційного банку, обґрунтувати специфічні принципи та цілі її формування і проведення;
- обґрунтувати та визначити місце і роль банківського кредиту серед джерел формування активів підприємств;
- проаналізувати діючу практику банківського кредитування підприємств;
- узагальнити зарубіжний і вітчизняний досвід й визначити можливості удосконалення методики оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків;
- проаналізувати тенденції та обґрунтувати напрямки розвитку системи банківського кредитування.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є сфера економічних відносин, що виникають між кредиторами і позичальниками з приводу перерозподілу вартості у грошовій і товарній формі на умовах повернення та платності для забезпечення розширеного відтворення і споживання.

Предметом дослідження є діяльність комерційних банків, спрямована на кредитування підприємств для забезпечення їх тимчасових потреб у грошових ресурсах.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертації становить сучасна економічна теорія, синтез класичних теорій і новітніх поглядів на місце та роль кредитних операцій у діяльності комерційних банків. При виконанні досліджень залежно від конкретних цілей і завдань

використовувались аналітично-графічна формалізація кредитної діяльності комерційних банків, порівняльний аналіз динаміки показників.

Емпіричною базою дослідження є результати конкретних економічних досліджень, зарубіжний і вітчизняний досвід діяльності комерційних банків у сфері кредитування підприємств. Інформаційною базою є законодавчі та нормативні акти, періодичні й монографічні видання – вітчизняні та зарубіжні, а також дані статистичних щорічників, Національного банку України (НБУ), комерційних банків і підприємств.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням організації банківського кредитування підприємств. Безпосередньо в процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- дістало подальшого розвитку визначення суті кредиту як економічної категорії, що виразилось в уточненні його змісту з економічної і правової точок зору. Запропоновано визначити кредит як відособлену частку економічних відносин, пов'язану з рухом позичкового капіталу між кредитором і позичальником у грошовій чи товарній формі на основі укладеного кредитного договору;
- доповнено систему принципів банківського кредитування диференційованим підходом комерційних банків до суб'єктів господарювання, актуальність дотримання котрого в умовах трансформації економіки України визначається нестабільністю економічного розвитку та різним рівнем кредитоспроможності підприємств;
- обґрунтовано необхідність системного підходу при вирішенні як теоретичних, так і практичних питань удосконалення системи банківського кредитування, що вимагає одночасного уточнення усіх елементів цієї системи: принципів, суб'єктів та об'єктів кредитування, видів кредитів, методів кредитування і форм кредитних рахунків, лімітів кредитування, кредитної політики, кредитної документації, етапів кредитування, управління кредитним ризиком, методів роботи з проблемними кредитами;
- сформульовано нові елементи механізму кредитування з використанням кредитної лінії. У цьому напрямку розроблено методику визначення ліміту кредитування позичальників у межах кредитної лінії, котру доцільно проводити послідовно на основі даних балансу в три етапи: 1) оцінка кредитоспроможності позичальника; 2) дисконтування активів позичальника з урахуванням чотирьох груп ліквідності активів і класу кредитоспроможності позичальника; 3) зіставлення суми ліміту кредитування з граничною величиною максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, виходячи з нормативних вимог Національного банку України;

- визначено сутність кредитної політики комерційного банку як стратегії і тактики банку стосовно управління кредитним процесом, що формується й проводиться на загальних принципах наукової обґрунтованості, оптимальності, ефективності, а також єдності всіх елементів і системи специфічних принципів з метою підвищення якості та дохідності кредитного портфеля на основі мінімізації і диверсифікації кредитних ризиків, забезпечення балансу між обережністю і максимальним використанням усіх потенційних можливостей дохідного розміщення кредитних ресурсів. Уточнено систему специфічних принципів формування і проведення кредитної політики комерційного банку, котра включає: пріоритетність мінімізації рівня кредитного ризику над дохідністю банку; підвищення конкурентоспроможності кредитних продуктів (послуг) за рахунок застосування гнучкіших умов кредитування з урахуванням індивідуальних потреб клієнтів; комплексне надання клієнту й розширення усіх можливих кредитних продуктів; виділення пріоритетів у кредитній політиці банку;
- удосконалено методика застосування якісних і кількісних показників у процесі комплексного підходу до оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків. Для одержання комплексної перспективної оцінки автором сформульовано як поточну кредитоспроможність позичальника, що оцінюється шляхом порівняння розрахованих коефіцієнтів і показників з їх оптимальними значеннями, так і прогнозу кредитоспроможність, котра оцінюється, виходячи зі зміни оборотності оборотних активів, рентабельності діяльності підприємства та інших показників діяльності позичальника на перспективу (на період дії кредитного договору).

Практичне значення отриманих результатів у тому, що вони можуть використовуватись у процесі вдосконалення кредитної політики і кредитних відносин комерційних банків з підприємствами при розробленні методичних підходів до аналізу кредитоспроможності позичальників, удосконаленні форм забезпечення повернення банківських кредитів.

Основні положення дисертації були використані у практичній діяльності Західної філії страхового товариства “Вексель” (довідка № 01–066 від 18.04.2002 р.), філії “Тернопільське Центральне відділення Промінвестбанку” (довідка № 759 від 07.05.2002 р.), Тернопільської філії ВАТ КБ “Хрещатик” (довідка № 14 від 20.05.2002 р.), Тернопільської обласної філії АКБ “Укрсоцбанк” (довідка № 08022 від 19.06.2002 р.), філії ВАТ КБ “Надра” Тернопільське РУ (довідка № 296 від 20.06.2002 р.), Тернопільської філії АТ “Кредит Банк (Україна)” (довідка № 635 від 03.07.2002 р.), філії “Львівське Центральне відділення Промінвестбанку” (довідка № 08/144 від 02.07.2002 р.), Львівської філії ВАТ Банку “БІГ Енергія” (довідка № 7 від 03.01.2003 р.), Львівської філії АКІБ “УкрСиббанк” (довідка № 190/64 від 30.01.2003 р.), Івано-Франківської обласної філії АКБ “Укрсоцбанк”

(довідка № 01–86а від 30.01.2003 р.), а також використані у навчальному процесі Тернопільської академії народного господарства, зокрема при викладанні навчальних курсів “Банківські операції”, “Банківський маркетинг” (акт від 12.02.2002 р. і довідка № 124–02/475 від 01.07.2002 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення, висновки та наукові результати дослідження, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї і положення, котрі є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати виконаного дослідження були оприлюднені на 19 конференціях і семінарах. Серед них: “Реформа фінансово-кредитної системи перехідної економіки України” (Луцьк, 1998 р.), “Банківська система України: проблеми становлення і перспективи розвитку” (Тернопіль, 1998 р.), “Україна на порозі ХХІ століття: економіка, державність” (Вінниця, 2000 р.), “Проблеми розвитку фінансової системи та обліку” (Львів, 2000 р.), “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України” (Суми, 2000 р.), “Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: європейські порівняльні студії” (Ялта – Форос, 2001 р.), “Розвиток страхового ринку та його кадрове забезпечення” (Тернопіль, 2000 р.), “Трансформація системи державного регулювання економіки на завершенні ХХ століття” (Тернопіль, 2001 р.), “Підвищення ролі грошових заощаджень населення у розбудові економіки України” (Київ, 2002р.) та ін.

Наукові публікації. Результати досліджень знайшли відображення у навчальному посібнику автора дисертації у співавторстві, в 15 статтях, опублікованих у фахових виданнях, загальним обсягом 10,7 друк. арк., з котрих особисто автору належать 10,5 друк. арк.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації – 205 сторінок, у тому числі на 42 з них розміщено 30 таблиць, 14 ілюстрацій, 37 додатків, список використаних джерел зі 187 найменувань.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформовано мету й основні задачі дисертації, викладено методологічну основу і методи дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення роботи.

Розділ I. **“Теоретичні основи організації кредитування підприємств в умовах ринкового реформування економіки”** включає три підрозділи. У цьому розділі дисертації уточнено економічну суть і функції кредиту, обґрунтовано та доповнено принципи банківського кредитування, узагальнено класифікацію видів банківського кредиту та методи кредитування.

Радикальні економічні перетворення, що відбуваються у країні, спонукають до переосмислення змісту категорії “кредит”, розкриття всіх можливостей для практичного його використання у новій економічній системі.

В економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення суті кредиту. Категорія кредиту розглядається сучасною економічною наукою як певний вид економічних відносин, котрі формуються у суспільстві.

Суть кредиту проявляється у його функціях. Питання про функції кредиту є найбільш дискусійним. На нашу думку, кредит виконує перерозподільчу функцію, функцію заміни готівкових грошей кредитними операціями, контрольну і стимулюючу функції.

Кредит має межі, в рамках котрих реалізується його сутність. Розглядаючи функціонування кредиту в сучасних умовах, необхідно зазначити перш за все його макроекономічну та мікроекономічну межі. Макроекономічні межі кредиту можуть встановлюватися як у вигляді окремих показників, так і у вигляді пропорцій, зокрема між обсягом кредитних вкладень і валовим внутрішнім прибутком, між обсягом короткотермінових кредитів й обсягом оборотних коштів, обсягом довготермінових кредитів та обсягом капітальних вкладень, між темпами зростання банківського кредитування суб'єктів економіки і валовим внутрішнім прибутком і т. д. Зміст економічно обґрунтованих меж кредитування на мікрорівні залежить від кредитоспроможності позичальника, кредитних ресурсів і ліквідності банку, економічних нормативів, що встановлюються НБУ.

У даній роботі обґрунтовується оптимальна кількість принципів кредитування. Для дотримання принципів повернення і терміновості кредитування працівникам кредитних підрозділів і керівництву банку необхідно ефективно підходити до управління кредитним процесом, пов'язаним, по-перше, з оцінкою кредитоспроможності позичальників банку, що дає змогу вибирати надійних клієнтів, по-друге, з організацією контролю за дотриманням позичальниками умов кредитного договору, по-третє, з роботою банку з проблемними кредитами, адже саме такі кредити спричиняють банкрутство багатьох банків. За станом на 01.04.2002 р., у складі кредитного портфеля комерційних банків України 14,8% припадало на кредити прострочені, сумнівні та пролонговані.

Для правильної організації кредитування, котре забезпечує банку своєчасність повернення кредиту, важливого значення набуває принцип цільового кредитування, що тісно пов'язаний з ризиком надання кредиту. Тому важко погодитися з авторами, які вважають, що нині відбувся перехід від пооб'єктного кредитування до кредитування господарського суб'єкта. Кредитування суб'єктів зростатиме при поліпшенні фінансового стану підприємств і видачі бланкових кредитів. З-поміж кредитів, котрі надають комерційні банки, нині домінують кредити у поточну діяльність. Обсяг кредитів

в інвестиційну діяльність скоротився з 10% у кредитному портфелі комерційних банків України на 01.01.1999 р. до 5,2% на 01.04.2002 р.

Принцип забезпеченості кредитування дає можливість банку зміцнити свою незалежність, знизивши таким чином ризик кредитної операції, що є доволі актуальним у період переходу до ринкової економіки. Разом з тим, необхідно зазначити, що рішення про надання кредиту завжди повинно виходити з переваг проекту, що кредитується, а не тільки з привабливості забезпечення.

Дослідження показало, що при встановленні процента за кредит комерційними банками недостатньо враховується ціла низка чинників: між процентними ставками за кредитами і депозитами є значний розрив – понад 20%; незважаючи на зменшення облікової ставки НБУ і зниження темпів інфляції, процентні ставки за кредитами залишаються ще на порівняно високому рівні. Тому пропонується при укладанні кредитних договорів передбачати постійне коригування процентної ставки у випадку зміни облікової ставки НБУ, темпів інфляції та ін.

Автор вважає за доцільне впровадити ще один принцип кредитування – диференційований підхід при кредитуванні. Для диференціації економічних умов кредитної операції банки мусять оцінювати рівень кредитоспроможності позичальника та ефективність проекту, під котрий береться кредит.

В економічній літературі немає єдиної класифікації видів банківського кредиту, що негативно впливає на практику організації кредитування. Автором уточнена класифікація банківських кредитів за такими ознаками: термінами користування; забезпеченням; ступенем ризику; методами надання; методами погашення; цілями (напрямами використання); основними групами позичальників. Дана класифікація банківських кредитів є суттєвим доповненням до наявних і корисна для організації ефективної роботи комерційного банку з кредитним портфелем, зокрема для розроблення нормативно-інструктивного забезпечення.

У розділі проведено порівняльний аналіз методів кредитування, котрі є основним елементом у системі банківського кредитування, проаналізовано найпоширеніші у світовій банківській практиці методи кредитування і виділено найперспективніші з них для вітчизняної економіки. Відзначається, що у вітчизняній банківській практиці найпоширеніші цільові кредити. Вважається, що залежно від характеру потреби в даному виді кредитів їх слід розділити на дві групи: кредити, котрі обслуговують платіжні потреби економічних суб'єктів, і кредити, що обслуговують потреби суб'єктів, котрі виникають у процесі виробничого та торговельного циклів.

Заслуговує на увагу зарубіжний досвід функціонування кредитних ліній: спеціальна процедура відкриття кредиту; застосування різних видів кредитних ліній; за банком зберігається право відмовити клієнту у видачі кредиту в рамках

затвердженого ліміту, якщо він визначить погіршення кредитоспроможності позичальника або порушення умов кредитного договору. На погляд автора, у Положенні НБУ “Про кредитування” доцільно було б виокремити всі види кредитних ліній.

Одним з методів кредитування, що широко використовується комерційними банками розвинутих країн світу і перспективний в Україні, є овердрафт. У нашій країні овердрафт розвивається порівняно швидко, але його питома вага в кредитному портфелі комерційних банків поки що незначна (2,4% на 01.04.2002 р.).

До числа найважливіших проблем кредитування слід віднести обґрунтування способу визначення ліміту кредитування. Розрахунок ліміту кредитування позичальника в межах кредитної лінії доцільно проводити на основі даних балансу підприємства. Для визначення суми ліквідних коштів активи позичальника за ступенем ліквідності поділяються на чотири групи: найбільш ліквідні активи (Ал), активи, що швидко реалізуються (Аш), активи, що реалізуються повільно (Ап), активи, котрі важко реалізуються (Ав). Для кожної групи до суми ліквідних коштів застосовуються свої поправочні коефіцієнти дисконтування, виходячи з класу кредитоспроможності позичальника з урахуванням його галузевої належності та особливостей кругообігу оборотних активів підприємства – його рівномірний (несезонний) або не рівномірний (сезонний) характер. Розмір кредитної лінії (РКЛ) рекомендується розраховувати за формулою:

$$\text{РКЛ} = (K1 \times \text{Ал} + K2 \times \text{Аш} + K3 \times \text{Ап} + K4 \times \text{Ав}) - (K3 + \text{ВК}),$$

де K1 – K4 – поправочні коефіцієнти;

K3 – кредиторська заборгованість;

ВК – власний капітал.

Суттєвою проблемою, котра безпосередньо впливає на стан системи банківського кредитування, є відсутність законодавчого забезпечення. Дослідження показало, що права банків у ряді законів ігноруються, перелік методичної документації, що її рекомендує НБУ, не вичерпує, на наш погляд, всього набору методичних розробок, котрий повинен мати кожен банк для ефективної організації кредитування. Вирішення названих проблем сприятиме розвитку банківського кредитування підприємств.

Розділ II. **“Сучасний стан банківського кредитування підприємств”** включає чотири підрозділи та присвячений аналітичній оцінці стану й структури активів підприємств і джерел їх формування, сутності та послідовності розробки кредитної політики комерційних банків, діючій практиці банківського кредитування підприємств, існуючих методів і моделей аналізу кредитоспроможності позичальників комерційних банків.

Відзначається стала тенденція зниження питомої ваги оборотних коштів у сфері виробництва (з 1995 р. по 2000 р. майже вдвічі: з 44,2% – у 1995 р. до 23,9% – у 2000 р.) і її зростання у сфері обігу (з 55,8% – у 1995 р. до 76,1% – у 2000 р.), що спричинено зростанням дебіторської заборгованості та особливо її простроченої частини.

У структурі джерел формування оборотних коштів підприємств спостерігається значне зростання кредиторської заборгованості (з 60% у 1995 р. до 92% у 2000 р.). Хоча і намітилася тенденція до зростання кредитів банків (з 3,7% у 1998 р. до 3,9% в 2000 р.), але їх недостатньо для формування оборотних коштів, що пояснюється погіршенням фінансового стану позичальників у зв'язку зі скороченням у них власних оборотних коштів (з 28% у 1995 р. до 3,6% у 2000 р.). Це підтверджується аналізом джерел формування оборотних активів досліджуваних підприємств. Констатується, що в економіці України актуальною є проблема збільшення частки банківського кредиту як джерела формування активів підприємств.

Висхідним моментом організації кредитних відносин між комерційними банками та їх клієнтами є розробка банківськими установами відповідної кредитної політики. У ході дослідження розвинуто сутність кредитної політики комерційного банку як стратегії і тактики дій банку у відповідній сфері його діяльності – організації кредитного процесу.

Основним елементом кредитної політики комерційного банку є система стратегічних цілей, котра повинна включати: забезпечення максимального рівня доходності “кредитного портфеля” та акціонерного капіталу банку при мінімальному рівні ризику; підтримання оптимального співвідношення між кредитами, депозитами та іншими зобов'язаннями і власним капіталом комерційного банку; забезпечення фінансової стійкості банку в процесі здійснення кредитної діяльності; забезпечення зваженого та оптимального використання кредитних ресурсів; досягнення оптимального балансу між зростанням обсягу “кредитного портфеля” і темпами поліпшення його якості; розширення клієнтської бази шляхом надання кредитних послуг високої якості.

На рішення про надання кредиту впливає велика кількість чинників. Як показує практика, характерним для українських комерційних банків є врахування в основному одного чинника – забезпечення повернення кредиту і недооцінка попереднього аналізу кредитоспроможності клієнта.

У дисертаційній роботі запропоновано основний акцент при виборі рішення про надання кредиту позичальникам-підприємствам робити на якість менеджменту, аналіз фінансових звітів та рахунків і лише в останню чергу – на забезпечення.

Важливим етапом процедури отримання кредиту є укладення кредитного договору. Особливістю сучасної практики використання кредитних договорів в

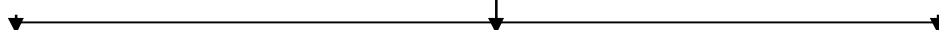
Україні є: однотипний характер; кредитні договори є майже формальними, шаблонними і невеликі за обсягом. Однак якісно юридично та економічно складена кредитна угода – один з найдієвіших методів захисту від ризику непогашення кредиту. Тому запропоновано вимоги до складання кредитних договорів, визначення їх змісту та умов кредитування, зокрема: забезпечення індивідуального підходу до кожного позичальника з врахуванням особливостей його кредитоспроможності разом з проведенням єдиної кредитної політики; дотримання рівноправних партнерських відносин банку з кожним клієнтом; кредитні договори мусять відповідати певним вимогам за структурою, оформленням, чіткістю зазначених умов та обов'язків обох сторін; врахування можливих змін ринкової кон'юнктури; застосування зарубіжного досвіду використання кредитних договорів, що містять зобов'язальні, заборонні та обмежувальні умови.

У розділі проведено аналіз надання і погашення банківських кредитів. Відзначається, що в разі неповернення позичальником кредиту можлива його пролонгація, умови котрої повинні бути впорядковані, зокрема: рішення про надання відстрочки терміну повернення кредиту має прийматися кредитним комітетом у виняткових випадках на підставі обґрунтованого клопотання клієнта; обмежити кількість пролонгацій до двох; термін пролонгації не може перевищувати початкового терміну, встановленого кредитною угодою; відстрочку проводити тільки за умови, що позичальник до настання платежу виплатив більшу частину суми кредиту і відсотків за ним; враховувати наявність кредитних ресурсів, їх вартість, а також відповідність термінам погашення.

При визначенні та формуванні резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями рекомендовано до практичного використання, по-перше, врахування страхування кредитів, по-друге, кредити інсайдерам з дня видачі повинні підлягати пониженому резервуванню, по-третє, немає необхідності створювати резерви за забезпеченими кредитами у повному обсязі, оскільки списання нереальних до стягнення кредитів за рахунок резерву проводиться після реалізації забезпечення тільки в частині, котрої не вистачає для покриття суми кредиту.

Для виявлення причин виникнення, а також прогнозування появи проблемних кредитів у роботі пропонується створення в установах банків спеціальних відділів (секторів) роботи з проблемними кредитами і застосування наступної системи роботи з проблемними кредитами: а) детальний аналіз якості кредитного портфеля; б) проведення експертизи чинників виникнення проблемних кредитів; в) аналіз ознак виникнення проблемних кредитів; г) управління проблемними кредитами, що включає два методи – реструктуризацію і ліквідацію (рис. 1).

1. Реструктуризація кредитної заборгованості

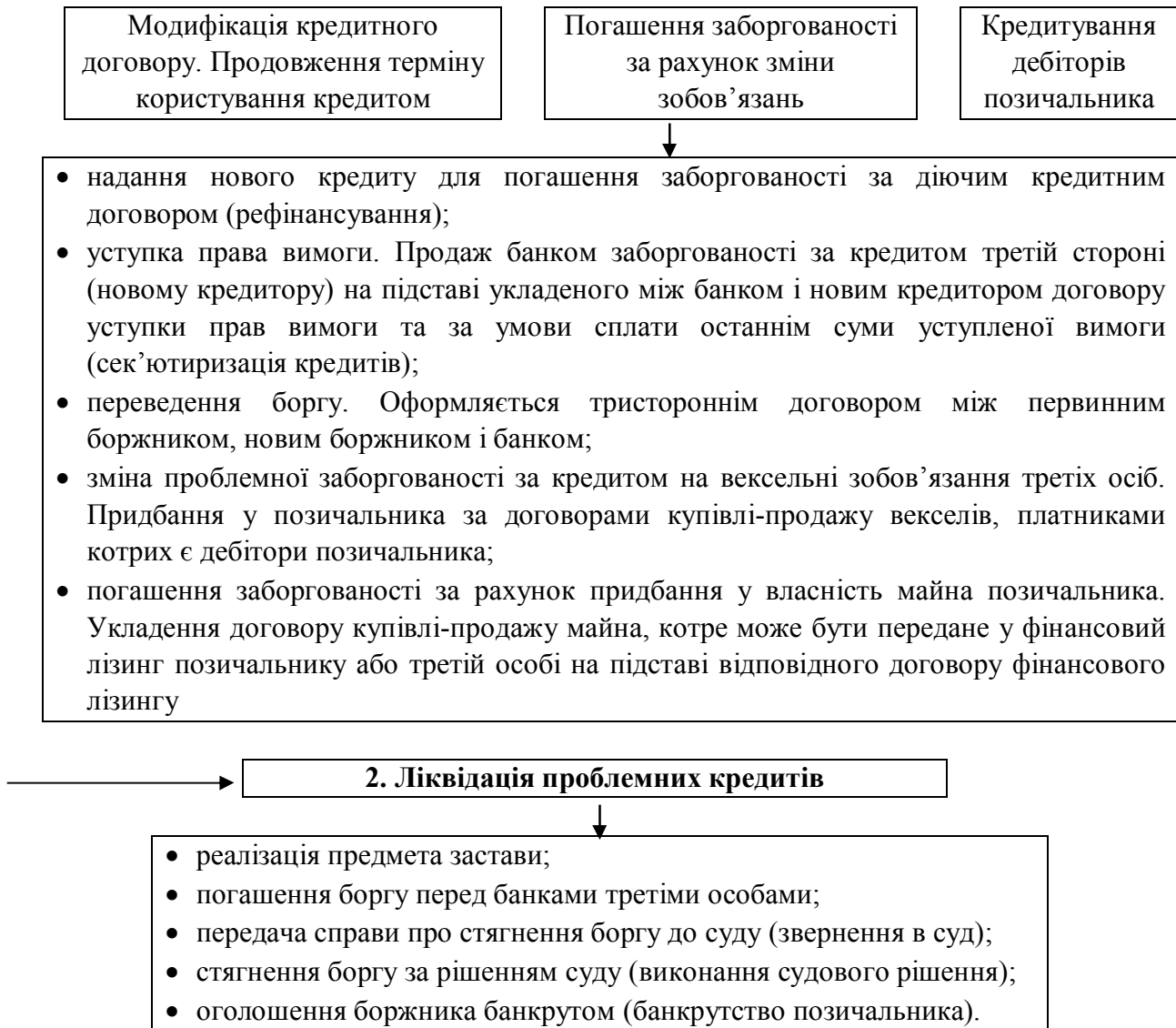

Рис. 1. Методи управління проблемними кредитами комерційних банків.

У процесі дослідження здійснено порівняльний аналіз методів і моделей оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків, що використовуються зарубіжними банками: класифікаційні (статистичні) та моделі комплексного аналізу. Недоліками класифікаційних моделей є переоцінка ролі кількісних чинників і недооцінка міжособистих відносин. У моделях комплексного аналізу при розгляді питання про кредитоспроможність клієнта комплексно аналізують такі не порівнювальні категорії, як економічні інтереси банку, гарантії повернення кредиту, а також людські якості керівного складу підприємства-боржника. Відзначається, що механічне перенесення зарубіжного досвіду проведення фінансового аналізу в практику комерційних банків України у багатьох випадках є малоефективне, тому що не береться до уваги специфіка вітчизняних підприємств, зокрема фінансова звітність та облік.

Дисертантом проаналізовано та визначено переваги й недоліки методик оцінки кредитоспроможності позичальників, що використовуються АКБ

“Промінвестбанк” та АППБ “Аваль”. На думку автора, при оцінці кредитоспроможності підприємств-позичальників АКБ “Промінвестбанк” необхідно збільшити кількість показників, що характеризують фінансовий стан підприємства. До цього переліку треба включити такі важливі показники, що характеризують ефективність використання оборотних активів, співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості, рентабельність власних і залучених коштів. При оцінці кредитоспроможності підприємств-позичальників АППБ “Аваль” необхідно збільшити кількість загальних розділів: оцінка ділових якостей керівництва позичальника; аналіз прибутків і збитків; ефективність управління позичальника; аналіз складу та динаміки дебіторської і кредиторської заборгованості; наявність перспективного бізнес-плану (техніко-економічного обґрунтування) та ін.

Розділ III. **“Основні напрямки удосконалення банківського кредитування підприємств”** містить три підрозділи, де розглядаються тенденції розвитку та шляхи вдосконалення системи банківського кредитування за двома основними напрямками: по-перше, удосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальників-підприємств і, по-друге, дослідження форм та видів кредитного забезпечення щодо можливості їх використання в Україні.

На основі дослідження сучасного розвитку кредитних операцій комерційних банків у роботі виділено кількісні та якісні тенденції зміни системи банківського кредитування. Автор звертає увагу на те, що серед банківських кредитів суб'єктам господарювання домінують короткотермінові. Відповідні обмеження щодо надання довготермінових кредитів клієнтам визначає порівняно невисока частка довготермінових депозитів у загальному обсязі залучених комерційними банками коштів підприємств, організацій і населення (19,7% на 01.04.2002 р.), інфляційні очікування контрагентів кредитного ринку, значна питома вага збиткових підприємств у загальній кількості господарських суб'єктів (42% на 01.04.2002 р.). У 1998 р. з'явилися перші ознаки тенденції до збільшення питомої ваги довготермінових кредитів, що є одним з результатів послідовного зниження облікової ставки і темпів інфляції (рис. 2).

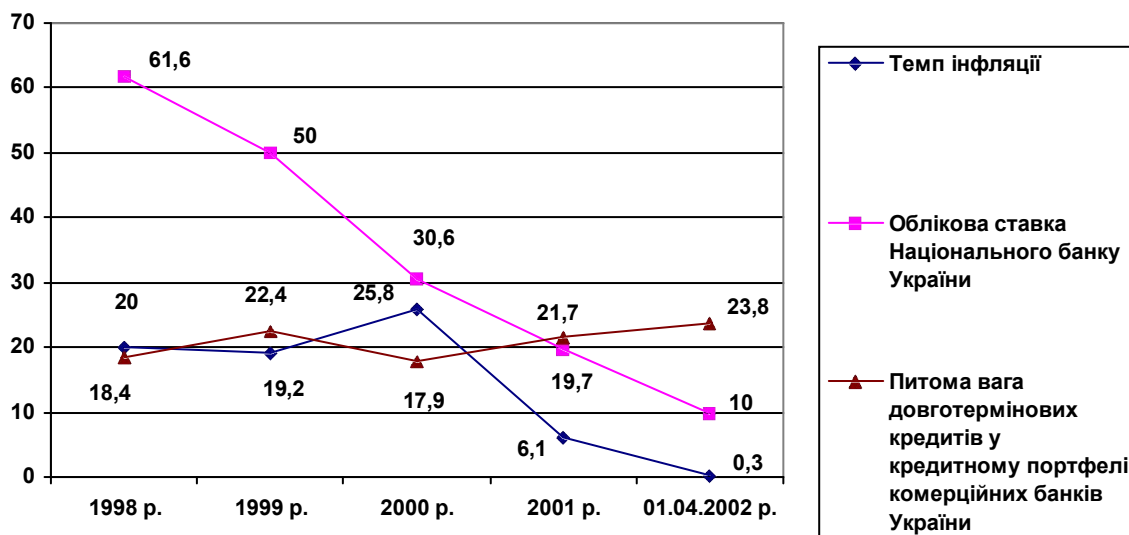

Рис. 2. Динаміка інфляційних процесів, облікової ставки Національного банку України та частки довготермінових кредитів у кредитному портфелі комерційних банків України.

У дисертації запропоновано визначити сутність кредитоспроможності позичальника комерційного банку як оцінки наявності економічних і юридичних передумов для одержання кредиту та спроможності підприємства у повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін повернути його, що здійснюється на основі розгляду фінансово-господарських аспектів діяльності позичальника, а також репутації керівника підприємства, що проводиться на етапі підготовки та прийняття рішення стосовно видачі кредиту й умов укладення кредитного договору і в процесі кредитування на перспективу. Теоретично обґрунтована та удосконалена методика комплексно-рейтингової оцінки кредитоспроможності позичальника-підприємства, котра передбачає такі елементи: характер (репутація) позичальника, його фінансовий стан, грошові потоки (рух коштів на рахунках позичальника), діловий ризик.

Узагальнюючу оцінку S_j по кожному j – ому елементу кредитоспроможності (характер (репутація) позичальника, його фінансовий стан, грошові потоки, діловий ризик) доцільно розраховувати за формулою:

$$S_j = \left(\sum_{i=1}^n A_{ij} k_{ij} \right) : n,$$

де A_{ij} – оцінка i – го одиничного показника в j –ому елементі кредитоспроможності;

k_{ij} – значущість (вагомість) i – го одиничного показника;

n – кількість показників, що приймаються для розрахунку кредитоспроможності.

Підсумкову рейтингову оцінку кредитоспроможності позичальника R рекомендується визначати за формулою:

$$R = \left(\sum_{j=1}^m S_j K_j \right) : m,$$

де K_j – вагомий коефіцієнт j – ого елемента кредитоспроможності;

m – кількість елементів кредитоспроможності (груп показників).

Успішне здійснення кредитних операцій установами банків і можливість отримання кредитів підприємствами у значній мірі залежать від наявного забезпечення. У банківській практиці України однією з найпоширеніших, безпечних та ефективних форм забезпечення кредитів є застава. Однак механізм застави майна не діє. Майно державних підприємств важко оформити як заставу, ще складніше реалізувати це майно. Тому пропонується звільнити від податку на додану вартість, на прибуток частину коштів (у розмірі неповернутої суми кредиту), одержаних від реалізації заставленого майна. У роботі передбачено передачу об'єктів, котрі є забезпеченням кредиту, у власність банку, що оформляється спеціальною угодою, котра передбачає зворотний перехід до позичальника тільки після повного і своєчасного погашення кредиту.

Враховуючи недосконалість чинного законодавства, що регулює правовідносини страхування, а також малопоширене застосування страховими компаніями України страхування кредитного ризику рекомендується укладати договір страхування кредитного ризику за участю трьох сторін – позичальника (страхувальник), страховика (страхова фірма), кредитора (банк).

В И С Н О В К И

Результатом дисертаційного дослідження є теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі з удосконалення банківського кредитування підприємств. Отримані результати свідчать про досягнення поставленої мети та задач дослідження і дають підставу зробити наступні висновки.

1. Кредит відіграє важливу роль у період становлення ринкової економіки України і здійснення структурної перебудови господарства. Банківський кредит забезпечує виробничі потреби підприємств необхідними грошовими ресурсами. На основі критичної оцінки існуючих в економічній літературі точок зору економістів щодо визначення поняття “кредит” нами запропоновано суть цієї економічної категорії визначити як відособлену частку економічних відносин, пов’язану з рухом позичкового капіталу між кредитором і позичальником у грошовій або товарній формі на основі укладеного кредитного договору на принципах забезпеченості, повернення, терміновості, платності та цільової спрямованості для забезпечення розширеного відтворення і споживання.

2. При проведенні кредитної політики комерційні банки виходять з того, що кредит доцільно надавати тим позичальникам, які спроможні своєчасно його повернути. У дисертаційній роботі обґрунтовано необхідність доповнення переліку принципів кредитування, передбачених Положенням НБУ “Про

кредитування”, диференційованим підходом комерційного банку до кожного потенційного позичальника. Банк за допомогою диференціації економічних умов, котрі закріплює різними пунктами кредитного договору, забезпечує механізм захисту від кредитного ризику.

3. Для ефективної організації роботи комерційних банків з кредитним портфелем, зокрема розроблення нормативно-інструктивного забезпечення, в роботі запропоновано: уточнену класифікацію банківських кредитів за основними ознаками; основні положення побудови кредитних відносин з надання цільового кредиту, кредитної лінії, овердрафту, контокоренту; способи визначення лімітів кредитування.

4. Норми чинного законодавства щодо кредитування не відповідають вимогам сьогодення, а нормативне регулювання кредитних відносин НБУ не має системного характеру та не забезпечує сталого функціонування і розвитку системи банківського кредитування в Україні. Запропоновано вирішувати дану проблему шляхом зміцнення законодавчого забезпечення через: впорядкування і розширення вже існуючих законів; прийняття окремого Закону “Про банківське кредитування”, що регулюватиме кредитні відносини між комерційними банками та позичальниками, з врахуванням об’єктивних законів функціонування кредиту, принципів та умов організації кредитування, де визначити як відповідальність банку, так і позичальника, а також держави; доповнення переліку нормативних документів, котрі повинен мати комерційний банк, що здійснює кредитні операції, і відповідними методичними вказівками.

5. Критерієм доцільності використання банківського кредиту в джерелах формування активів підприємств є рентабельність власних коштів при різних структурах джерел коштів. Одним з механізмів оптимального співвідношення джерел коштів, коли досягається його найменша вартість при найбільшій прибутковості, у даній роботі визнано фінансовий важіль (фінансовий леверидж).

6. Розробка кредитної політики комерційних банків повинна базуватись на відповідних принципах. У дисертаційному дослідженні уточнено систему специфічних принципів формування і проведення кредитної політики, котра визначає висхідні положення процесу її розробки та ефективності практичної реалізації у кожному комерційному банку.

7. На основі виявлених і проаналізованих кількісних та якісних тенденцій, котрі в даний час переважають у кредитних взаємовідносинах банків з позичальниками, у дисертаційному дослідженні визначено нормативно-правові (організаційні) та економічні напрямки удосконалення системи банківського кредитування, що сприятимуть дотриманню принципів кредитування, зниженню ризиків у взаємовідносинах банку з позичальниками, а саме: покращення законодавчої, нормативної і внутрішньобанківської бази з питань кредитування;

створення системи кредитування, спрямованої на стимулювання виробництва, розвиток інвестицій; здійснення адаптації міжнародного досвіду кредитування до української банківської практики; визначення мінімального рівня кредитних вкладень у виробничий сектор у сукупних активах комерційних банків; оптимізація кредитного портфеля з точки зору кредитних ризиків, складу клієнтів і структури кредитних вкладень; забезпечення дотримання принципів у поєднанні з умовами банківського кредитування; зниження ціни кредиту та розширення його доступу для ширшого кола клієнтів.

8. При наданні банківського кредиту важливе значення має аналіз кредитоспроможності підприємства, котрий доцільно проводити із застосуванням методики комплексно-рейтингової оцінки кредитоспроможності позичальника, що передбачає такі елементи: а) оцінку характеру (репутації) позичальника – кредитна історія клієнта, аналіз ділових якостей керівництва позичальника; б) оцінку фінансового стану позичальника за допомогою системи показників, що відображають наявність і розміщення коштів, реальні й потенційні фінансові можливості; в) аналіз грошових потоків підприємства на основі зіставлення банком обсягів припливу й відпливу коштів позичальника за певний період; г) оцінку ділового ризику, пов'язаного з несвоєчасним завершенням кругообігу фондів і неефективним використанням ресурсів (фінансових, технічних, трудових).

9. Об'єктивно визначена ринкова та заставна вартість майна, що приймається у заставу, дає змогу запобігти затримці в його реалізації у разі звернення стягнення і, як результат – уникнення можливих збитків для банку. У роботі обґрунтовано, що для вибору найоптимальнішого варіанта визначення ринкової вартості майна (застави) доцільно використовувати методи аналогів продажів, витрат і капіталізації прибутку в комплексі.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Чайковський Я. І. Кредитний договір: вітчизняна практика і зарубіжний досвід // Вісник Тернопільської академії народного господарства.-1999.-№6.-С.64-66 (0,3 д.а.).
2. Чайковський Я. І. Робота вітчизняних банків з проблемними кредитами та шляхи адаптації досвіду кредитних інститутів країн Східної Європи // Вісник Тернопільської академії народного господарства.-2000.-№8.-С.118-123 (0,6 д.а.).
3. Чайковський Я. І. Комплексна оцінка кредитоспроможності як критерій диференціації кредитних відносин банку з позичальником // Вісник

- Тернопільської академії народного господарства.-2000.-№9.-С.209-214 (0,6 д.а.).
4. Чайковський Я. І. Напрямки вдосконалення аналізу кредитоспроможності позичальника комерційного банку // Банківська справа.-2000.-№5.-С.13-15 (0,3 д.а.).
 5. Чайковський Я. І. Напрямки удосконалення кредитних відносин комерційних банків з підприємствами та організаціями // Збірник наукових праць. Т.3. – Суми: ВВП “Мрія – 1” ЛТД: Ініціатива.-2000.-С.195-203 (0,8 д.а.).
 6. Чайковський Я. І. Аналіз ефективності кредитної діяльності комерційних банків // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. Випуск 9. – Тернопіль: Видавництво “Економічна думка”.-2001.-С.109-111 (0,2 д.а.).
 7. Чайковський Я. Комерційні банки як суб’єкти кредитних відносин // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка.-2001.-№8.-С.93-95 (0,2 д.а.).
 8. Чайковський Я. І. Проблеми і напрямки забезпечення повернення банківського кредиту // Вісник Тернопільської академії народного господарства.-2001.-№12.-С.74-79 (0,5 д.а.).
 9. Чайковський Я. І. Реструктуризація і ліквідація кредитної заборгованості комерційних банків // Вісник Тернопільської академії народного господарства.-2001.-№14.-С.68-71 (0,3 д.а.).
 10. Чайковський Я. І., Тиркало Р. І., Ліманський А. Страхування кредитного ризику комерційних банків // Вісник Тернопільської академії народного господарства.-2001.-№15.-С.51-53 (0,2 д.а.). Здобувачем безпосередньо проаналізовано форми страхування банківських кредитів та обґрунтовано шляхи вирішення питань щодо страхування кредитних ризиків (0,1 д.а.).
 11. Чайковський Я. І. Напрямки регулювання кредитного ризику комерційних банків в умовах переходу до ринкових відносин // Вісник Тернопільської академії народного господарства.-2001.-№16.-С.62-64 (0,2 д.а.).
 12. Тиркало Р. І., Чайковський Я. І. Удосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальника комерційного банку // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка.-2001.-№9.-С.76-78 (0,2 д.а.). Здобувачем безпосередньо обґрунтовано систему показників оцінки фінансового стану підприємства (0,1 д.а.).
 13. Чайковський Я. І. Методи банківського кредитування: порівняння зарубіжного досвіду і вітчизняної практики // Вісник Тернопільської академії народного господарства.-2001.-№18 – 2.-С.175-178 (0,3 д.а.).
 14. Чайковський Я. І. Банківський кредит як джерело формування оборотних коштів підприємств (на прикладі підприємств і організацій Тернопільської

області) // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Збірник наукових праць кафедри управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил Тернопільської академії народного господарства.-2001.-Випуск 5.-С.246-250 (0,5 д.а.).

15. Чайковський Я. І. Робота комерційних банків з проблемними кредитами // Банківська справа.-2001.-№6.-С.50-53 (0,3 д.а.).

В інших виданнях:

1. Банківська справа: Навчальний посібник / За ред. проф. Р. І. Тиркала.–Тернопіль: Карт–бланш.-2001.-314 с. (13,5 д.а.). Безпосередньо здобувачем написано теми “Операції банків з обслуговування платіжного обороту”, “Безготівкові розрахунки фізичних осіб”, “Міжбанківські розрахунки”, “Кредитування населення”, “Результати комерційної діяльності банків”, де розкрито роль банківського кредиту при безготівкових розрахунках, умови кредитування фізичних осіб і результати кредитно-комерційної діяльності банків (5,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Чайковський Я. І. Банківське кредитування підприємств в умовах ринкового реформування економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01. – фінанси, грошовий обіг і кредит. – Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2003.

Дисертація присвячена питанням кредитування підприємств комерційними банками України. Розглянуто економічну сутність, функції та економічні межі кредиту.

Дано аналітичну оцінку стану та структури активів підприємств і джерел їх формування. Розроблено принципи формування і впровадження кредитної політики комерційного банку. Обґрунтовано вимоги, котрим повинні відповідати кредитні договори з метою ефективнішого використання кредиту. Проведено узагальнення діючих методів і моделей, практичного досвіду аналізу кредитоспроможності підприємств, нагромадженого в галузі кредитування зарубіжними та вітчизняними комерційними банками.

Проаналізовано сучасний стан та обґрунтовано практичні рекомендації щодо вдосконалення банківського кредитування підприємств. Удосконалено методикау комплексно-рейтингової оцінки кредитоспроможності позичальників. Подано пропозиції щодо удосконалення використання форм і видів кредитного забезпечення.

Ключові слова: кредит, кредитні відносини, система банківського кредитування, комерційний банк, позичальник, кредитна політика, кредитний договір, кредитоспроможність, забезпечення, застава.

АННОТАЦІЯ

Чайковский Я. И. Банковское кредитование предприятий в условиях рыночного реформирования экономики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.01. – финансы, денежное обращение и кредит. – Тернопольская академия народного хозяйства. – Тернополь, 2003.

Диссертация посвящена проблемам кредитования предприятий коммерческими банками Украины.

Проанализированы теоретические подходы и внесены уточнения к определению экономической сущности и функций кредита в условиях рыночного реформирования экономики. Рассмотрены разнообразные подходы и разработана оптимальная классификация банковских ссуд для эффективной работы с кредитным портфелем.

Положительный эффект в развитие банковского кредитования может внести: расширение разновидностей кредитных линий; развитие овердрафта; принятие Закона Украины “О банковском кредитовании”; развитие единой методической базы организации кредитования. В работе разработаны теоретико-методологические подходы кредитования в пределах кредитной линии и за овердрафтом.

Раскрыта сущность кредитной политики как стратегии и тактики банка в части организации кредитного процесса. Разработаны принципы формирования и реализации кредитной политики коммерческого банка. Проведено комплексное исследование кредитного процесса и построена соответствующая теоретическая модель учета коммерческими банками структуры факторов, влияющих на решение о выдаче кредита. Обоснованы предложения по упорядочению принятия решения о предоставлении отсрочки возврата кредита.

На основании научного обобщения действующих зарубежных методов и моделей, практического опыта анализа кредитоспособности предприятий, накопленного в сфере кредитования отечественными коммерческими банками, определены возможности совершенствования методики оценки кредитоспособности заемщиков.

Анализ развития кредитных операций коммерческих банков указал на качественные и количественные тенденции системы банковского кредитования. В работе определены нормативно-правовые (организационные) и экономические направления совершенствования системы банковского кредитования.

Усовершенствована методика комплексного подхода к определению кредитоспособности заемщика. Для анализа кредитоспособности заемщиков обосновано использование системы элементов: персональные качества (репутация) заемщика, его финансовое состояние, денежные потоки (движение средств на счетах), деловой риск. Предложены методические подходы и принципы расчета рейтинговой оценки заемщика.

Разработаны предложения по использованию современных форм и видов обеспечения возвратности банковских кредитов. Предложена типовая форма договора страхования залога с участием трех сторон – заемщика (страховщик), страхователя (страховая фирма), кредитора (банк).

Ключевые слова: кредит, кредитные отношения, система банковского кредитования, коммерческий банк, заемщик, кредитная политика, кредитный договор, кредитоспособность, обеспечение, залог.

ANNOTATION

Chaykovskiy Y. I. Bank Crediting of Enterprises in the Conditions of Economics Market Reforming. – Manuscript.

Dissertation for the achieving of economics candidate degree according to the speciality 08.04.01.– Finance, Currency Circulation and Credit. – Ternopil Academy of National Economy. – Ternopil, 2003.

The dissertation is devoted to the issues of enterprises crediting by the Ukrainian commercial banks. The credit economic limits are depicted.

The analytical estimation of the enterprises property condition, structure and formation sources is given. The principles of formation and introduction of commercial bank credit policy are worked out. The requirements that have to correspond to credit agreements that might promote more effective usage of credit are proved. The generalization of functioning methods and models, practical experience of enterprises credit ability analysis, obtained in the crediting sphere by foreign and national commercial banks is done. The modern state of bank enterprises crediting is analyzed, as well as practical recommendations about its improving. Complex methods of borrowers credit ability estimation are done. The proposals concerning improving of forms and credit securing types usage are given.

The key words: credit, credit relations, system of bank crediting, commercial bank, borrower, credit ability, securing, mortgaging.

Підписано до друку 12.05.2003 р.
Формат 84x108/32. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 0,9. Зам. № 1-12/05/03.
Тираж 100 прим.

Віддруковано у видавництві “Економічна думка”
Тернопільської академії народного господарства
46000, м. Тернопіль, вул. Львівська, 3, тел. 43-22-18